

УДК 657.421.1:658

Олена Сукач

Elena Sukach

ПІДХОДИ ЩОДО УПРАВЛІННЯ ОБОРОТНИМИ АКТИВАМИ ПІДПРИЄМСТВА

APPROACHES TO THE MANAGEMENT BY CURRENT ASSETS OF AN ENTERPRISE

У статті розглянуто економічний зміст фінансової політики управління оборотними активами, як основи підвищення ефективності поточної діяльності підприємства. Наведено основні підходи до управління оборотними активами. Виявлено проблеми практичного застосування фінансової політики як специфічного інструмента управління поточною діяльністю підприємства й можливі шляхи їх вирішення. Запропоновано основні етапи управління оборотними активами підприємства.

Ключові слова. *Оборотні активи, управління, дебіторська заборгованість, фінансові інструменти.*

The article examines the economic content of financial management policies of current assets as the basis for improving the efficiency of current business activity. The basic approaches to the management of current assets are given. The problems of practical application of financial policy as a specific instrument control of daily operations of the company and possible solutions are suggested. The basic stages of managing of current assets of the company are offered.

Keywords: *current assets, management, accounts receivable, financial instruments.*

Постановка проблеми. Однією з найбільш актуальних проблем підприємництва в Україні є проблема забезпечення оборотними засобами, які життєво необхідні для збереження безперервності процесів виробництва і обігу. Враховуючи сучасні реалії під час здійснення аналізу та планування діяльності підприємства, доцільно приділяти особливу увагу визначенню потреби в оборотних активах з урахуванням сформованих на підприємстві технологічних та фінансових умов, відмовляючись від застарілих форм і методів, що стримують зростання ефективного використання оборотних активів та антикризового управління підприємницькою структурою. Вдосконалення ефективності використання оборотних коштів зумовлюють побудову принципово нового підходу, зокрема до проблем організації та управління оборотними активами та пошуку шляхів підвищення ефективності їх використання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття управління оборотними активами висвітлено у працях провідних українських економістів: І. А. Бланк, А. Д. Василик, М. В. Володькіна, К. В. Измайлова, Г. Г. Кірейцев, М. Я. Коробов, Л. А. Лігоненко, А. М. Поддєрьогін, Р. А. Слав'юк та ін. Різним аспектам управління оборотними активами присвячені праці зарубіжних учених-економістів, як: Е. Р. Брігхем, І. В. Зелгавіс, В. В. Ковальов, Б. Коллас, М. Н. Крейніна, Т. Манесс, Л. Н. Павлова.

Із переходом України до ринкових відносин, з'явилися роботи вітчизняних авторів, що зробили певний внесок у розвиток теорії управління оборотними активами та антикризового управління підприємством. Серед них необхідно зазначити праці таких науковців, як: О. В. Ареф'єва, О. Ю. Амосов, В. П. Бабич, Р. І. Біловол, В. А. Василенко, С. Д. Довбня, А. І. Дмитренко, П. В. Єгоров, Н. Ю. Іванова, Н. М. Літвін, Ю. Г. Лисенко, О. В. Мозенков, Н. В. Олексієнко, О. І. Пушкар, С. К. Рамазанов, А. А. Садеков, В. В. Цурик та ін.

Отже, управління оборотними активами підприємства є важливою складовою побудови ефективного управління підприємством у цілому, однак, незважаючи на значні здобутки науковців до тепер відсутній єдиний підхід щодо антикризових напрямів управління активами.

Постановка завдання. Метою статті є теоретичне обґрунтування засад ефективного використання оборотних активів підприємств, дослідження та пошук шляхів підвищення ефективності використання оборотних активів на підприємствах.

Виклад основного результату дослідження. Головною метою управління оборотними активами підприємницьких структур у сучасних умовах господарювання є функціонування капіталу підприємства в безперервному операційному процесі, що забезпечує стійкий фінансовий стан підприємства та досягнення найвищих результатів діяльності при оптимальних витратах і мінімальному рівні фінансового ризику. Оцінка ефективності управління оборотними коштами підприємства репрезентується через систему показників їх функціонування (показників ліквідності, оборотності, рентабельності, фінансової стійкості та інших додаткових показників). При цьому важливим є забезпечення поєднання критеріїв ефективності з критерієм платоспроможності, а також з іншими частковими показниками, що може бути досягнуто шляхом їх системного порівняння. Актуальним залишається питання побудови комплексної системи аналізу ефективності формування та використання оборотних активів підприємства, що передбачає послідовне використання вертикальної (структурної), горизонтальної (трендової), порівняльної, коефіцієнтної, факторної, декомпозиційної та інтегральної форм аналізу, оскільки ця структурно-логічна послідовність аналізу синтезує в собі весь вплив включених у дослідження показників, що значно полегшує економічну інтерпретацію отриманих результатів [2, с. 126].

Однак, як будь-який процес управління, управління оборотними активами підприємства необхідно здійснювати поетапно [2, с. 123]. В табл. 1 узагальнено погляди учених щодо визначення основних етапів управління активами підприємства.

Таблиця 1. Етапи управління обіговими активами підприємства

Автор	Зміст етапу
Бланк І. О., Ситник Г. В. [1, с. 189]	аналіз оборотних активів підприємства у попередньому періоді, вибір політики формування оборотних активів підприємства, оптимізація обсягу оборотних активів, забезпечення необхідної ліквідності оборотних активів, забезпечення необхідної рентабельності оборотних активів, вибір форм і джерел фінансування оборотних активів.
Кириченко Т. В., Кудрявцева С. С. [4, с. 33]	оцінка складу оборотних активів у попередньому періоді, аналіз ефективності використання оборотних активів, вибір моделі управління оборотними активами, оптимізація об'єму і структури оборотних активів, забезпечення потреби в ресурсах джерелами покриття.
Мазаракі А. А., Лігоненко Л. О., Ушакова Н.М. [6, с. 532]	визначення мети і завдань управління, формування інформаційної бази управлінських рішень, аналіз стану та ефективності управління обіговими активами, розробка плану–прогнозу потреби в обігових активах на наступний період та визначення джерел фінансування цієї потреби, розробка політики управління окремими групами активів для досягнення стратегічних цілей управління, експертиза розробленого плану формування та політики управління активами підприємства з погляду досягнення стратегічних цілей управління, оперативне управління процесом формування та кругообігом обігових активів.
Маргасова В.Г. [8, с. 219]	визначення стратегічної мети підприємства, визначення факторів, що впливають на ризики недосягнення стратегічної мети підприємства, формування складу завдань управління оборотним капіталом, загальна формалізація інтерференції стратегії підприємства і його тактики в галузі управління оборотним капіталом, розробка системи критеріїв оцінки ефективності політики підприємства в галузі оборотного капіталу, вибір політики комплексного оперативного керування поточними активами і поточними пасивами підприємства.

Поточна діяльність підприємства визначає постійну трансформацію окремих елементів оборотних коштів. Циркуляційна природа поточних активів має ключове значення в управлінні оборотними активами підприємства. Основні напрями політики управління поточними активами в умовах сьогодення зводяться до такого:

- агресивна політика характеризується високою часткою оборотних активів у загальних активах підприємства і невисокою швидкістю їх обертання;
- консервативна політика призводить до зниження частки оборотних активів і високої швидкості їх обертання;
- помірна політика відрізняється середніми значеннями частки оборотних активів і середньою швидкістю їх обертання.

Ефективний вибір політики управління оборотними активами визначається галузевою приналежністю підприємства. Для підприємств виробничого комплексу, в умовах

корпоративних трансформацій, спектр антикризових заходів передбачає використання різних методів управління оборотними активами й фінансування оборотних коштів як при взаємодії з контрагентами, так і при формуванні відносин між дочірніми структурами підприємства. Під впливом кризових явищ погіршується загальна економічна кон'юнктура й знижується попит продукцію, роботи та послуги підприємства, насамперед змінюється найбільш мобільна частина оборотних активів – боргові зобов'язання, що зумовлено зростаючим потоком неплатежів.

За цих обставин основними інструментами управління ліквідністю підприємства на основі платіжних балансів є:

- оптимізація умов розрахунків із зовнішніми контрагентами й внутрішніми підрозділами;
- формування єдиної платіжної позиції на основі детального обліку взаємин з контрагентами;
- формування ефективної політики нормування оборотних активів структурних підрозділів.

Управління оборотними активами передбачає оптимізацію її величини, структури й значень компонентів, найважливішим з яких є дебіторська заборгованість. За своєю структурою й обсягам дебіторська заборгованість може бути зумовлена нормальним процесом господарської діяльності або порушенням фінансової, розрахункової або платіжної дисципліни. Дебіторська заборгованість є самим “некерованим” активом, що впливає на ліквідність, оскільки виданий аванс не працює на розвиток підприємства, а переводить ресурси “у період очікування”. Для запобігання зайвого збільшення дебіторської заборгованості, що може призвести до зниження грошових надходжень і виникненню безнадійних боргів, здатних негативно вплинути на прибуток підприємства, вважаємо за доцільне виокремити дебіторську заборгованість у самостійний об'єкт оцінки, що передбачає розрахунок оборотності, період погашення, частку сумнівної заборгованості та частку дебіторської заборгованості.

Оцінка рівня дебіторської заборгованості ґрунтується на порівнянні величини заборгованості із чистим обсягом продажів, важливим є питання відповідності суми неоплаченої дебіторської заборгованості на кінець звітного періоду сумі продажів у кредит, що залишається неоплаченою з урахуванням умов комерційного кредиту.

Якщо протягом року величина виручки від продажу значно змінюється за місяцями, то застосовують уточнений спосіб розрахунку середньої величини дебіторської заборгованості, що враховує щомісячні дані.

При побудові ефективної моделі управління оборотними активами підприємства варто враховувати, що чим більший період прострочення дебіторської заборгованості, тим вищий ризик її непогашення, що призведе до зниження ліквідності та стабільності підприємства.

Рис. 1. Концепція вибору фінансового інструмента для ефективного використання оборотних активів підприємства

Із метою мінімізації ризику виникнення великого розміру дебіторської заборгованості підприємству варто звернути увагу на альтернативні зовнішні джерела фінансування. Грамотне залучення позикового капіталу сприяє прискоренню оборотності, що припускає можливість більш ефективного використання власних коштів компанії і, як правило забезпечують підвищення її фінансової стабільності й конкурентоспроможності. Зовнішні джерела поділяються на форми довгострокового (інвестиційного), змішаного й короткострокового фінансування. Саме короткострокове фінансування дозволяє працювати з оперативними ресурсами й обслуговувати поточну діяльність, вивільняючи кошти з обігу для подальшого розвитку підприємства.

Основними формами короткострокового фінансування підприємств є : товарні кредити; взаємозаліки; короткострокові банківські кредити, зокрема овердрафт; акредитив і банківська гарантія; факторинг.

Товарний кредит як один із ключових інструментів розвитку підприємства здійснює інвестування коштів у створенні каналів збуту, що може сприяти істотному збільшенню обсягів продажу при відповідному товарному наповненні. Цей метод має обмежене застосування для підприємств, що мають специфіку товару-послуги, а також правил встановлення тарифів і надання знижок споживачам.

Важливим джерелом фінансування оборотних активів є короткострокові банківські кредити строком до 1 року, які поділяють на овердрафт і короткострокові банківські кредити. Банківський кредит видається під ліквідну заставу, овердрафт і безпосередньо прямо залежить від певної кількості обертів на розрахунковому рахунку, мають фіксовану суму й строк, що спричиняє необхідність чіткого прогнозування руху грошових коштів.

Альтернативою банківського кредитування виступає акредитив, що є зобов'язанням банку виплатити постачальникові товару за рахунок замовника-покупця певну суму за умови, що постачальник надасть банку у встановлений строк документи, що підтверджують виконання зобов'язань перед замовником. Основна функція акредитива – зниження ризику несплати товару.

Банківська гарантія на відміну від акредитива не є платіжним інструментом (платіж з неї настає лише в окремих випадках) і слугує додатковим забезпеченням виконання зобов'язань за угодою, дозволяє не вносити передоплату, а здійснити платіж по факту поставки або з відстрочкою. Іноді надання банківської гарантії стає неодмінною умовою контракту для участі клієнта в угодах або операціях. Основним недоліком використання акредитива й банківської гарантії залишається залежність від зовнішньоторговельного обігу країни, зниження якого очевидне в умовах кризи ліквідності.

Серед фінансових інструментів, спрямованих на зниження кредитного ризику, окремо виокремлюється факторинг. Його основна перевага над іншими інструментами полягає в акумулюванні ряду функцій щодо управління такими оборотними активами підприємства, як:

- 1) управління документообігом – складання повного переліку звітності з платежів, аналіз фінансового стану й дебіторів, складання прогнозів погашення дебіторської заборгованості;
- 2) оперативне фінансування – ефективно здійснена оцінка динаміки платежів на підставі скоригованих методів провідних банків дозволить встановити ліміти фінансування;
- 3) колекторська діяльність – проблема неплатежів переживає складний момент у період фінансової кризи, і грамотно побудована методика роботи із проблемними активами допомагає з найменшими втратами стягнути борги, забезпечити списання безнадійних боргів у банках і т.д.

У період корпоративних трансформацій застосування факторингу здобуває особливу актуальність, тому що грамотно організоване управління дебіторською заборгованістю може сприяти:

- поліпшенню фінансових результатів діяльності підприємства;
- вивільненню оборотних активів і виконанню договірних зобов'язань;
- своєчасному виявленню й запобіганню критичних ситуацій у процесі модернізації галузі.

Порівняно з кредитами, овердрафтами, акредитивами, банківськими гарантіями й іншими розповсюдженими методами організації платежів факторинг означає більш широкий спектр послуг, по суті будучи аутсорсингом щодо управління кредитними ризиками підприємства.

Обґрунтована структурована концепція управління ліквідністю, ефективний вибір методики сприятимуть підвищенню фінансової стабільності підприємства, збереженню стабільності в період значного зниження платоспроможності підприємств тощо.

Отже, існує низка факторів, що впливають на формування оборотних активів і політику управління ними. Залежно від сфери виникнення можна виокремити: виробничі, маркетингові, фінансові, а також загальноекономічні фактори. Найбільшим виробничим фактором є сезонність виробництва й висока матеріалоемність, що викликають додаткову потребу в джерелах оборотних активах під час найбільшого навантаження; значна фондоемність виробництва, що впливає на величину оборотних активів, авансованих у постійні видатки. Маркетингові фактори характеризують високу залежність від стану конкурентного середовища й умов реалізації продукції. Фінансові фактори також обмежують ефективність формування й використання оборотних активів. Недостатня розвиненість ринку капіталів, висока вартість банківських кредитів, незначні фінансові можливості більшості підприємств не дозволяють оптимізувати джерела оборотних активів на прийнятних умовах [9].

Що стосується загальноекономічних умов, то до цієї групи факторів варто віднести фіскальний характер податкової системи, відсутність належної державної підтримки вітчизняних підприємств, значне знецінювання оборотних активів у результаті інфляції, відсутність законодавчої бази з питань про оборотні активи окремих підприємств.

Отже, основною метою управління активами підприємства, у тому числі й оборотних активах, є максимізація прибутку на вкладений капітал (рентабельності) за умов забезпечення стійкої й достатньої платоспроможності підприємства.

Можна зробити висновок щодо ступеня залежності ефективності функціонування будь-якого підприємства від рівня управління оборотними активами. Ефективність управління оборотними активами підприємства значно впливає на результати його фінансово-господарської діяльності.

На нашу думку, процес ефективного управління оборотними активами включає такі основні етапи (рис. 2):

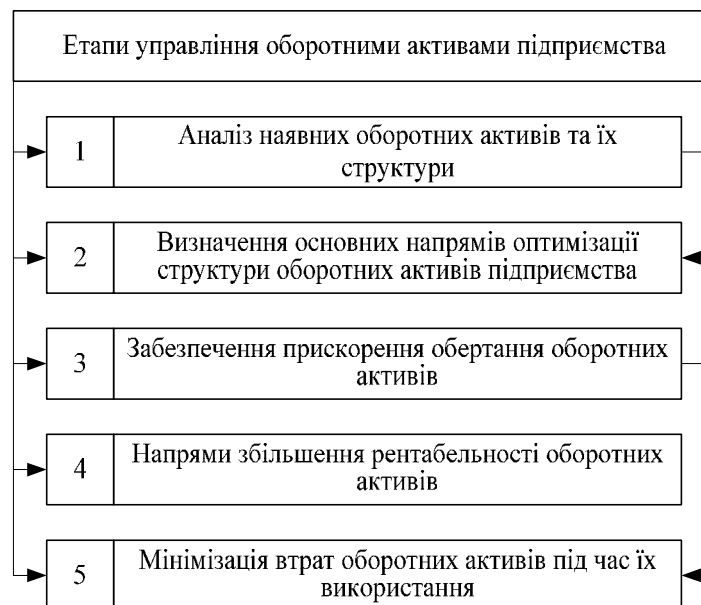

Рис. 2. Основні етапи управління оборотними активами підприємства

Перший етап передбачає виявлення тенденцій динаміки загального обсягу й складу оборотних активів, а також вивчення ефективності їх використання. Досліджується динаміка загального обсягу оборотних активів підприємства – темпи зміни загальної суми оборотних активів у зіставленні з темпами зміни обсягу реалізації товарів; питомої ваги оборотних активів у загальній сумі активів підприємства. Здійснюється аналіз динаміки складу оборотних активів підприємства у розрізі таких видів:

- а) кошти, авансовані в товарні запаси;
- б) кошти, відвернені в дебіторську заборгованість;
- в) кошти;

г) інші види оборотних активів.

Під час цього аналізу досліджено темпи зміни їх суми, а також питома вага окремих видів оборотних активів у загальній сумі. Аналіз складу оборотних активів підприємства за окремими видами дозволяє оцінити рівень їх ліквідності.

Вивчається ефективність використання оборотних активів підприємства. Ця ефективність характеризується трьома найважливішими показниками – коефіцієнтом оборотності оборотних активів; періодом обороту оборотних активів; рівнем рентабельності оборотних активів.

Процес оптимізації охоплює два основних етапи: розраховуються нормативи окремих видів оборотних активів, зокрема коштів, авансованих у товарні запаси, що відволікаються в дебіторську заборгованість і збережених у формі залишків коштів та здійснюється оптимізація структури оборотних активів із позиції їхньої ліквідності. З метою управління ліквідністю оборотні активи підприємства поділяються на три групи:

а) активи в готових коштах платежу (кошти в касі, на розрахункових рахунках і в інших формах; короткострокові фінансові вкладення);

б) активи у швидколіквідній формі (короткострокова дебіторська заборгованість з поточних господарських операцій);

в) активи в слаболіквідній формі (товарні запаси; запаси матеріалів; запаси малоцінних і швидкозношуваних предметів; безнадійна дебіторська заборгованість; інші види).

Прискорення оборотності оборотних активів дозволяє підприємству істотно знизити потребу в них, тому що між швидкістю обороту цих активів і їхнім розміром існує обернено пропорційна залежність.

Забезпечення підвищення рентабельності оборотних активів передбачає генерацію прибутку в процесі обслуговування оборотними активами всієї господарської діяльності підприємства.

Усі види оборотних активів піддаються ризику втрат. Так, грошові активи піддаються ризику інфляційних втрат; короткострокові фінансові вкладення – ризику втрати частини доходу у зв'язку з несприятливою кон'юктурою фінансового ринку, а також ризику втрат від інфляції; дебіторська заборгованість – ризику неповернення або несвоєчасного повернення, а також ризику інфляційних втрат; запаси товарів і інших матеріальних цінностей – втратам від природних втрат і ін. Тому процес управління оборотними активами повинен бути спрямований на мінімізацію ризику їх втрат, особливо в умовах дії інфляційних факторів.

Отже, процес управління окремими видами оборотних активів характеризується певними відмінними рисами. З урахуванням цих особливостей на підприємствах диференціюються методи управління за трьома основними видами оборотних активів: 1) коштами, авансованими в товарні запаси; 2) коштами, що відволікаються в дебіторську заборгованість; 3) грошовими активами.

Висновки. Завдання підвищення ефективності функціонування підприємства є однією з найважливіших завдань у сучасних реаліях. Безсумнівно, що оборотні активи як невід'ємна частина всіх коштів, задіяних у процесі виробництва й реалізації продукції, вносять свій внесок у формування економічного результату, побудова ефективної моделі управління ними вимагає поєднання управлінських та фінансових рішень з урахуванням зовнішніх та внутрішніх чинників.

Література

1. Бланк І. О. Управління фінансами підприємств : [підруч.] / І. О. Бланк, Г. В. Ситник. – К. : КНЕУ, 2006. – 780 с.
2. Блонська В. І. Вдосконалення системи управління оборотними коштами торговельного підприємства [Текст] / В. І. Блонська, Н. В. Голопка // Наука й економіка. – 2010. – №3(19). – С. 122–130.
3. Дропа Я. Б. Аналіз структури оборотного капіталу підприємств України за напрямками вкладення [Електронний ресурс] / Я. Б. Дропа, М. І. Кульчицький, Л. С. Яструбецька // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. – 2008. – Вип. IV, Т 1. – С. 201–207.
4. Кириченко Т. В. Оборотный капитал организаций потребительской кооперации: проблемы применения методов финансового менеджмента : науч. издание / Т. В. Кириченко, С. С. Кудрявцев. – М. : Информацонно-внедренческий центр «Маркетинг», 2006. – 80 с.

5. Костирко Л. А. Діагностика потенціалу фінансово-економічної стійкості підприємства [Текст] : Монографія / Л. А. Костирко. – 2-ге вид. перероб. і доп. – Х. : Фактор, 2008. – 336 с.
6. Мазаракі А. А. Економіка торговельного підприємства / А. А. Мазаракі, Л. О. Лігоненко, Н. М. Ушакова. – К. : Хрещатик, 1999. – 800 с.
7. Матукова Г. І. Управління оборотним капіталом підприємства в умовах кризи [Текст] / Г. І. Матукова, Д. В. Костюченко // Економіка Криму. Науково-практичний журнал. – 2010. – № 1(30). – С. 204–208.
8. Маргасова В. Г. Організаційно-інформаційне забезпечення фінансового контролінгу системи управління оборотним капіталом [Текст] / В. Г. Маргасова, А. В. Роговий, В. В. Виговська // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 2(92). – С. 167–174.
9. Смольянова Е. Л. Управление оборотными активами в системе управления предприятием / Е. Л. Смольянова // Экономинфо. – 2005. – № 3. – С. 69–72.

References

1. Blank I. O. Upravlinnya finansamy pidpryyemstv : [pidruch.] / I. O. Blank, H. V. Sytnyk. – К. : KNEU, 2006. – 780 s.
2. Blons'ka V. I. Vdoskonalennya systemy upravlinnya oborotnymy koshtamy torhivel'noho pidpryyemstva [Tekst] / V. I. Blons'ka, N. V. Tolopka // Nauka y ekonomika. – 2010. – #3(19). – S. 122–130.
3. Dropa Ya. B. Analiz struktury oborotnoho kapitalu pidpryyemstv Ukrayiny za napryamamy vkladennya [Elektronnyy resurs] / Ya. B. Dropa, M. I. Kul'chyts'ky, L. S. Yastrubets'ka // Aktual'ni problemy rozvytku ekonomiky rehionu. – 2008. – Vyp. IV, T 1. – S. 201–207.
4. Kyrychenko T. V. Oborotnyy kapytal orhanyzatsyy potrebytel'skoy kooperatsyy: problemu pryomenenyya metodov fynansovoho menedzhmenta : nauch. yzdanye / T. V. Kyrychenko, S. S. Kudryavtsev. – М. : Ynformatsonno-vnedrenchesky tsestr «Marketynh», 2006. – 80 s.
5. Kostyrko L.A. Diahnostyka potentsialu finansovo-ekonomichnoyi stiykosti pidpryyemstva [Tekst] : Monohrafiya / L.A. Kostyrko. – 2-he vyd. pererob. i dop. – Kh. : Faktor, 2008. – 336 s.
6. Mazaraki A. A. Ekonomika torhovel'noho pidpryyemstva / A. A. Mazaraki, L. O. Lihonenko, N. M. Ushakova. – К. : Khreshchatyk, 1999. – 800 s.
7. Matukova H. I. Upravlinnya oborotnym kapitalom pidpryyemstva v umovakh kryzy [Tekst] / H. I. Matukova, D. V. Kostyuchenko // Ekonomika Krymu. Naukovo-praktychnyy zhurnal. – 2010. – # 1(30) – S. 204–208.
8. Marhasova V. H. Orhanizatsiyno-informatsiyne zabezpechennya finansovoho kontrolinhu systemy upravlinnya oborotnym kapitalom [Tekst] / V.H. Marhasova, A. V. Rohovyy, V. V. Vyhovs'ka // Aktual'ni problemy ekonomiky. – 2009. – # 2(92). – S. 167–174.
9. Smol'yanova E. L. Upravlenye oborotnymi aktyvamy v systeme upravlenyya predpryyatyem / E. L. Smol'yanova // Экономинфо. – 2005. – # 3. – S. 69–72.

Сукач Олена Миколаївна, к.е.н.

Ст. викладач кафедри фінансів

Черкаського державного технологічного університету

Стаття надійшла до редакції 25.03.2014